

Johan Erik Hörstadius,

den så kallade "All världens präst".

H

örstadius föddes år 1782 i Nälberg, Hardemo socken af Örebro län. Fadern var mantalskommissarie, eller häradsskrifvare, i Väster-Nerikes fögderi, modern hette Maria Sofia Stenius och var prostdotter från Sköllersta. Föräldrahemmet var fattigt, så att unge Janne fick sent börja sina studier. Emellertid aflade Hörstadius vid 21 års ålder studentexamen i Upsala, och efter ytterligare sex år blef han ordinerad till präst i Strengnäs. Samma år, 1807, blef han missive-rad till pastorsadjunkt i Hardemo. Hörstadii första och enda befordran inom det prästerliga ståndet var, då han år 1809 blef utnämnd till ordinarie skolpräst i Hardemo socken. Denna befattning innehade han i tre år, då han på begäran och i anseende till sjuklighet erhöll tjänstledighet, men kvarstod dock ännu som präst i ytterligare tio år, tills han år 1822 tog afsked från prästämbetet. Uppgiften om denna Hörstadii prästerliga karriär är hämtad ur Strengnäs stifts prästmatri-

kel. Carl Jonas Ludvig Almqvist, den bekante författaren, uppgifver, att Hörstadius var född vestgöte, men detta är, som man här ofvan ser, oriktigt. Som under forna tider strängt hölls på infödingsrätten inom de resp. stiftet, så hade Hörstadius nog icke fått denna rätt inom Strengnäs stift, om han hade varit född vestgöte.

I Viby socken ägde Hörstadius fattiga syskonbarn, hvilka han någon gång under sin välmakts-tid, efter påstötning, hjälpte med en sedel på 32 skillingar banko.

Hörstadius var mycket praktiskt anlagd och ovanligt arbetsam, därför tilltalade honom icke det otacksamma arbetet i "vingården". Under den tid han var skolmästare i Hardemo, började han med att arrendera ett par små gårdar i Hardemo och Snafunda samt gick själf med i arbetet all den tid han kunde disponera. Skolmästarebefattningen lämnade han år 1812, då han fick Hagebergs gård om 2 mantal i Viby socken på arrende. Där började han lägga grunden till sin blifvande stora rikedom. Vid denna egendom fanns ett bränneri, som Hörstadius dref med stor fördel. Af bönderna i grannskapet köpte han deras potatis redan medan den stod och växte, för att sedan lägga den i bränvinspannan. Med tiden blef Hörstadius Sveriges störste bränvinsbrännare och sin samtids bränvinskung, ty på alla sina gårdar anlade han brännerier. I hans landtbruk spelade producerande af bränvin och hö första rollen. Hörstadius utvid-

gade sin ekonomi efter hand, allt efter som han lyckades förvärfva rörelsekapital, och inom ett tiotal af år, när han tog afsked från prästämbetet, innehade han på arrende de tre kungsgårdarna Kungsör, Ribbingelund och Ridön, förutom en mängd privata arrenden. Ofvan nämnde Almqvist, som besökte Kungsör i slutet af 1820-talet, skildrar Hörstadius och Kungsör på följande målande sätt:

"Ängarne vid Kungsör, i en omätlig vidd norr och nordvest ut, lågo öfversållade med millioner hövålmor, likasom de små afklippta knutarna på afvigan af en stor tapisserisömnad. Och allt detta har Hörstadius slagit under sig? Det är minsann en pastor!

Den karlen blir innan sin död bottenrik eller bottenfattig. Det är en pastor, som predikar med hö. Han kan säga som det står i Skriften: allt hö är kött, ty af dessa ängar, för så godt arrende, har han groft. Kammarkollegiet eller krigs- — jag vet icke rätt — har varit beskedligt emot honom. Men jag undrar, att han slår under sig egendomar i alla landsorter: ej blott här vid Kungsör, utan ock i Södermanland. Ja, i hela riket. Har han icke arrenden ända bort för fan i våld på skarpa Upland, i Sollentuna?

Det är då en ekonom till karl, den Hörstadius! Så pinar han sin arma kropp med att på bondkärria åka och flacka allt sitt lif mellan sina arrendegårdar och se efter och se efter.

Det måtte vara ett förbannadt efterseende att sköta hemman i alla landsorter. Och när han

skraltar så där omkring, är han dock så tvär emot sin egen kropp, att han endast njuter vatten.

Hörstadius är vestgöte, däri ligger knulen, det är då en egen nation till folk! Men hvad jag berömmar hos honom är, att han skall vara så rättskaffens och beskedlig mot alla sina tusen rättare, drängar och inspektorer, så att han till sluts lär plåga ingen mer än sig själf."

* * *

"All världens präst" var den i visst fall populäraste personen inom vårt land på sin tid. Hela Sverige talade om honom. När han passerade städer och orter, trängdes befolkningen för att upphämta en skymt af den märkvärdige mannen, och när han satte sig upp i sin schäs, följdes sedan denna af hopar springande pojkar långt utom tullarna.

Hörstadius inskränkte sig icke till endast arrenden. Han köpte dessutom stora egendomar. Han var ägare af Tyresö nära Stockholm, Fors bruk i Vester-Fernebo socken, Åvikens bruk i Ängermanland, Kumla i Härads socken, Fittja i Botkyrka socken, Ösbyholm i Frötuna socken, dessutom stadsegendomar i Arboga och Upsala.

Hörstadius, som alltid förblef ogift, var under 1820- och 1830-talen bosatt å Kungsör, där en änkeprostinna Claesson skötte hans hushåll. Sedan flyttade han till, eller rättare var mantalsskrifven vid Ribbingelund, i Kjula socken. "Hvar bor Hörstadius?" var en allmän fråga på den tiden.

"I schäsen!" svarade de bäst underrättade. På den tiden funnos inga järnvägar, och All världens präst reste natt och dag för att "se efter" — såsom Almqvist uttryckte sig om honom — sin vidsträckta ekonomi, omfattande ett område från Ångermanälven till Letälven. Som åkdon begagnade Hörstadius en gulmålad schäs, hvilken på ålderdomen vickade åt alla håll. Schäsen var ensitsig. Kusk eller tjänare medföljde aldrig, utan Hörstadius körde själf, dock alltid sin egen häst, som ombyttes på de olika gårdarna. I schäsen medfördes ett matsäcksskrin, en kaffepanna, en påse brändt kaffe, en dito sockerbitar och — last but not least — ett knyte eller en säck, innehållande penningar.

Under färderna stannade Hörstadius allt ibland för att beta och vattna sin häst, gick så in i en sluga med sin kaffepanna och bad att få koka sig litet kaffe samt bjöd mor själf därefter som erkänsla på en kopp. En gång kände han sig i behof af litet varm mat och körde in på en af sina egna utarrenderade gårdar. Sedan han satt in sin häst i stallet, fodrat och vattnat, gick han in i stugan, träffade arrendatorns hustru och frågade, om hon icke kunde gifva honom litet varm mat.

"Inte har jag någon för öfverdirektören passande mat", svarade arrendatorns hustru.

"Har ni fläsk och potatis?" frågade då Hörstadius.

"Visst har jag det", svarade hon.

"Kära mor, stek då några skifvor fläsk och gör ett kok potatis åt mig."

Mor gjorde efter tillsägelse, och Hörstadius lät sig måltiden väl smaka, hvarefter han gick efter sin kaffepanna med ingredienser och bjöd mor på kaffe. När Hörstadius sedan spände för sin häst och mor kruserligt instufvade kaffesurran i schäsen, sade han:

"Tack, kära mor, för den smakliga måltiden! Hälsa er gubbe, att med denna traktering är arrendet betaldt för i år."

* * *

I förbigående torde omnämnas, att Hörstadius af konung Karl Johan fick öfverdirektörs titel och blef utnämnd till vasariddare.

* * *

En natt kom Hörstadius till det honom tillhöriga välbebyggda Fittja, som på den tiden var den största och bästa gästgifvaregård i Sverige och hvarest i medeltal utgingo 100 hästar i dygnet.

Hörstadius insatte, som vanligt, själf sin häst i hållstallet och tog sitt penningknyte, innehållande 10,000 riksdaler banko, ur schäsen samt gräfde ned det i gödseln i hållstallet, hvarefter han gick in på gästgifvaregården för att hvila sig några timmar. Tidigt följande morgon begaf han sig på väg i sin schäs till Ribbingelund. Vid ankomsten dit började Hörstadius räkna öfver sin kassa. Han förde inga räkenskaper och ingen kassaräkning;

han tyckte dock nu, att någonting var rasande och började grubbla däröfver, men så erinrade han sig, att han gräft ned ett penningknyte två nätter förut vid Fittja. Genast satte han sig i sin gamla schäs och återvände till Fittja samt återfann sitt penningknyte efter åtskilligt letande och petande i den egendomliga "banken".

Hörstadius besökte hvarje hindersmessomarknad i Örebro, för att sälja bränvin till brukspatroner och bergsmän. Vid ett sådant tillfälle kom han från sin schäs inknogande med en stor smutsig linnepåse i sitt beställda rum och instufvade penningpåsen i kakelugnen, så högt upp han kunde få den, samt gick därefter ut i staden.

Vid hemkomsten höll pigan just på att göra upp eld i kakelugnen. Som en blixtnusade Hörstadius fram och hann rifva ut de antända träden samt lyckades sålunda rädda sin penningpåse.

"Jag kunde väl tro", sade pigan, "att det var något hinder i kakelugnen, ty jag har hållit på en lång stund med att tända, utan att det ville dra ut."

I Köping under en marknad hade Hörstadius lagt en större säck med mycket penningar uti under sängen i sitt rum samt gick ut i staden för att, som vanligt, sälja bränvin och inkassera fordringar. Vid sin hemkomst sent på natten möttes han af värdinnan med underrättelsen, att det varit inbrottstjuftvar kort förut inne i öfverdirektörens rum. Hörstadius gick lugn in i sitt rum och tittade under sängen. Säcken låg kvar.

Här ofvanför nämndes, att Hörstadius äfven

ägde Tyresö. Historien om huru han köpte denna vackra egendom är följande.

Tyresö, tillhörig en grefve Stackelberg, skulle säljas på exekutiv auktion å Stockholms landskansli. Hörstadius var spekulant och begaf sig på väg från Kungsör i sin gamla schäs samt hade bakpå densamma en väl fastbunden hösäck, innehållande icke mindre än 150,000 riksdaler i sedlar, från 8 skilling bankos till 500 riksdaler bankos valörer.

Ankommen till Eskilstuna, satte Hörstadius in sin häst i hållstallet på gästgifvaregården och gick ut en stund i staden. Vid återkomsten var säcken borta.

Hörstadius frågade hållkarlen helt lugnt:

"Jag hade en säck bakbunden på schäsen, men den är borta, hvar är den?"

"Den där gamla hösäcken har jag kastat in i lidret till hästen", svarade hållkarlen.

Hörstadius gick in till sin kamp, fann där sin säck, band den ånyo fast bak på sin schäs, spände för och åkte ur staden, som vanligt följd af en hop springande skol- och lärpojkar.

Ankommen till Stockholm, knogade han med sin hösäck upp på landskansliet. Auktionen började, och Hörstadius stannade för högsta anbudet å Tyresö samt gick fram till auktionsbordet, iklädd sin vanliga gamla lappade kappa.

"Hvem är ni? Har ni borgen?" frågade landssekreteraren.

"Nej, Gud bevare mig, borgen har jag icke, men jag har pengar och vill betala kontant", sva-

rade Hörstadius och knöt upp sin säck samt lade upp den ena sedelbundten efter den andra på bordet för de förvånade tjänstemännen.

Hela köpelikviden erlades kontant.

Samma dag reste Hörstadius ut till Tyresö och ankom dit på aftonen samt gick in på kontoret, där inspektoren på gården befann sig för tillfället.

"Jag är ägare till den här egendomen", sade Hörstadius.

Inspektoren kunde aldrig tänka sig, att den anspråkslöse mannen i den lappade kappan var någon annan person än en vanlig landsstrykare, och körde helt enkelt ut honom från kontoret.

Hörstadius spände helt lugnt för sin häst och åkte till en med honom bekant possessionat, som bodde en half mil därifrån, och fick hos denne tillbringa natten.

Följande dag återkom Hörstadius till Tyresö i sällskap med sin vän possessionaten, som för den förbluffade inspektoren presenterade den nye patronen till Tyresö, öfverdirektören och riddaren Hörstadius.

Hörstadius hade en bokhållare på Kungsör vid namn Åström, som var hans guldgosse. Denne satte han genast till inspektor på Tyresö och afskedade den förre, mot honom ohöflige förvaltare. Under sina sista år lämnade Hörstadius Tyresö åt denne Åström på arrende under 16 år

emot 15,000 kronor om året. Vid Hörstadius' död hade Åström 8 år kvar af arrendetiden.

Hörstadius' enda arfvinge, brorsonen, advokatfiskalen Hörstadius, ville då själf komma i besittning af Tyresö och måste därför betala Åström ett afträde af 130,000 kr. samt dessutom lämna honom Claëstorp och Hesselby i Upland på 10-årigt billigt arrende.

* * *

All världens präst kom sent en kväll åkande till Tyresö. Tidigt följande morgon gick han till en torpare och lejde dennes häst, satte sig upp och red in i skogen, för att, som vanligt, "se efter". Till sin fasa märkte han då, att några kälkstakar voro huggna och stulna från skogen. "Gud be- vare mig, du ruinerar mig!" sade Hörstadius, när han återkom till gården, och höll ett förfärligt vä- sen öfver de stulna kälkstakarna.

Hörstadius sålde aldrig några skogsprodukter från sina egendomar.

Tyresö innefattar en ägovidd af omkring 10,000 tunnland, hvaraf 5,000 tunnland på den tiden ut- märktaste skog, hvilken Hörstadius' brorson sedan lät förädla vid två uppförda ångsågar.

"Gud bevara mig!" sade alltid All världens präst, och detta uttryck är ännu ett gängse ord- språk efter honom på hans forna gods.

* * *

Hörstadius tog den största möjliga afkastning

af sina egendomar, men försummade deras underhåll. Hus, torp, diken och gärdesgårdar voro vanhäfdade. Vid de hvart tionde år återkommande synerna på kungsgårdarna måste han muta synerätterna, på det de ej skulle vara för stränga emot honom.

År 1846 hölls syn på Ribbingelund af dåvarande tillförordnade domhafvanden, hofrättsnotarien Franz Sjöberg — den sedan beryktade utgifvaren af tidningen "Folkets röst" — med biträde af länsman Karl Berglund. Tjuguåtta torp neddömdes till nybyggnad, och yrkades i protokollet, att Hörstadius skulle förklaras förlustig arrenderätten till kungsgården i anseende till gårdens vanhäfd.

Vid synen var ej Hörstadius närvarande, utan företräddes af sin underarrendator Andersson.

Hörstadius uppsökte genast Sjöberg och lyckades att med 500 riksdaler banko till denne och 100 banko till länsmannen besticka dem att skriva ett nytt protokoll, grundadt på den syn, som hölls 10 år förut af häradshöfding Lund, hvilken då låtit "tala med sig" af Hörstadius. Sjöberg ångrade sedan, icke sitt usla beteende, utan att han släppte Hörstadius för för godt pris, och Sjöbergs tingsnotarie sade hånfullt åt honom:

"Ni hade i stället kunnat klämma All världens präst på 20,000 riksdaler banko."

* * *

Hörstadius var under sina landsvägsfärder

blott en enda gång utsatt för plundringsförsök. En sommarmorgon kom han åkande från Fittja. Under passerandet af Smista backe kommo två karlar framrusande från hvar sin sida af landsvägen och afskuro repen till den bakpå schäsen bundna hösäcken, som föll till marken. Hörstadius fortsatte helt lugnt sin väg till den tio minuter därifrån belägna krogen "Långpannan", spände där från sin häst och gick in till värdinnorna på stället, de två på den tiden bekanta systrarna, och bad dessa skicka ett bud efter länsman Mellin på Brunna, känd som mycket skicklig polisman och upptäckare af tjuvar. Länsmannen kom till "Långpannan", Hörstadius berättade sitt missöde samt fortsatte därefter sin färd till Stockholm. Dagen därpå kom också länsman Mellin med de båda gripna tjuvarne till Stockholm och aflämnade till Hörstadius dennes hösäck med inneliggande 10,000 riksdaler banko och en mängd handlingar och värdepapper.

* * *

Hörstadius bibehöll hälsa och krafter i det längsta.

Nära 78 år gammal insjuknade han i Stockholm, där han stämt möte med sin arrendator Åström på Tyresö. Hörstadius' mening var då att sälja Tyresö till Åström.

Åström var en fattig torpareson från Hardemo, hvilken fått sin undervisning af Hörstadius i socknens folkskola och äfven af honom beredts till

sin första nattvardsgång. Hörstadius tog gossen om hand och älskade honom som en son.

När Åström besökte Hörstadius vid omskrifna tillfälle i Stockholm, låg denne sjuk, och hans läkare förbjöd Åström tillträde.

Dagen därefter, eller den 30 November 1859, utandades Hörstadius sin sista suck.

* * *

Bouppteckningen efter honom vid Öster-Rekarnes häradsrätt angifver en behållning af 1,003,419 kr. 91 öre med den tidens låga taxeringsvärden, hvilka icke ens uppgingo till en fjärdedel af verkliga värdet.

I själfva verket efterlämnade Hörstadius en förmögenhet af 4 millioner kr.

* * *

Så lefde och så dog "All världens präst", på sin tid känd öfver hela Sverige, men nästan obekant för den närvarande generationen.

På Tyresö förvarades länge som minnen efter honom två gamla pälsar, den ena med 50 och den andra med 10 lappar. En gång om året utlogos dessa antikviteter för att piskas och vädras samt skrämde då gårdens hästar att skena.

Enligt en gammal sägen från Hardemo, kallades Hörstadius "All världens präst" därför att han predikade i alla kyrkor, där han for fram.

Namnet Hörstadius är ej äldre än fadern och farbrodern, kyrkoherden Sven Hörstadius i Sköller-

sta, och detta namn antogs af bröderna efter fä-
dernegården Hörsta i Kumla socken i Nerike. De-
ras fader var bonde och hette Lars Svensson.
Sven Hörstadius, född 1714, död 1776, efterträdde
prosten Stenius såsom kyrkoherde i Sköllersta, och
kyrkoherdens broder, förutnämnde mantalskom-
missarien Hörstadius var gift med prostens Stenius'
dotter Maria Sofia, moder till "All världens präst".
Kyrkoherden Hörstadius efterlämnade inga söner,
endast döttrar.